

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Nyelvtudományi Doktori Iskola

ABONYI ANDREA TÍMEA

**LEXIKAI GERMANIZMUSOK VIZSGÁLATA RUSZIN
NÉPNYELVŰ KIADVÁNYOKBAN**

Tézisek

Témavezető: Prof. Dr. Nyomárkay István akadémikus, egyetemi tanár

Budapest, 2009

Témaválasztás

A ruszinok történetéből

A nyelvtudomány egyik legfontosabb és egyben egyik legeredményesebb kutatási területe a szókincs eredetének vizsgálata. A szókincs a nyelv legdinamikusabban változó része, mely egy nép történelmét, illetve művelődéstörténetét, valamint eredetét tekintve igen sokrétű lehet. Egy nyelv szókincsének gyarapításában nagy szerepük van az idegen nyelvi hatásoknak, melyek az egyes nyelvek történetében különböző korokban és különböző módon jelentkezhetnek.

Lexikális kölcsönzések minden nyelvre jellemzőek. A jövevényszavak átvétele leggyakrabban új ismeretek, tárgyak, fogalmak átvételével függ össze, s a szókölcönzések többnyire hang- és alakváltozásokkal is együttjárnak. Ezeket a változásokat gyakran a nyelvek közötti hangtani illetve alaktani különbségek követelik meg. A jövevényszavak olyan idegen eredetű szavak, melyek fonetikai, morfológiai és szintaktikai tekintetben is beilleszkednek az átvevő nyelv grammatikai rendszerébe. A beilleszkedésben természetesen szerepet játszanak az esetenkénti hanghelyettesítések, valamint az adaptációs (honosító) képzők. Az átkerült szavak számaránya nagymértékben függ az idegen népekkel való érintkezés időtartamától, erősségi fokától, egyik népnél a másikra gyakorolt gazdasági és művelődési hatásának mértékétől. A jövevényszavaknál az átadó nyelv sokszor nem is állapítható meg biztosan. A jövevényszavak, gyakran több nyelv közvetítésével kerülnek be egy nyelvbe, átadó nyelvként azonban mindig a közvetlen forrást nevezzük meg.

A legtöbb szláv nyelv lexikai germanizmusainak számbavétele már megtörtént, így a német-szláv nyelvi érintkezés története gazdag irodalommal rendelkezik. A szláv nyelvekben megtalálható német jövevényszavak vagy közvetlenül a németből vagy más nyelvek (pl. magyar) közvetítésével kerültek be ezekbe a nyelvekbe. A germánok kapcsolatba kerülve a szláv törzsekkel, már az ősszláv nyelv korában hatást gyakoroltak a szlávok nyelvére. A kereszténység felvételével a szlávoknak a megfelelő terminológiát is át kellett venniük.

Dolgozatomban kísérletet tettem a ruszin nyelvjárásokban előforduló germanizmusok fonetikai (fonológiai) és morfológiai vizsgálatára népnyelvi kiadványok alapján. Napjainkban a ruszin nyelv és kultúra legjelentősebb hazai kutatójának, a fiatalon elhunyt Udvari István (1950–2005) számított, aki 1992-től egészen haláláig a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszékét vezette. A professzor úr volt az, aki ösztönözte kutatómunkámat, illetve figyelmemet a ruszinok interetnikus kapcsolataira, s ezen belül is a ruszin nyelv(ek) lexikai germanizmusaira irányította. Ez a téma azért is érdekes számomra, mert úgy gondolom, a ruszinság történelmi sorsa nem mindennapi tanulságokat hordoz, melyek valamennyi Duna-medencei nép számára hasznosak lehetnek.

A Duna-medencében a magyarokkal szinte a kezdetektől együtt élő valamennyi nép és nemzetiség közül a ruszinok sorsa a legsajátosabb. Soha sem volt önálló államuk, bármiféle

területi elhatárolódásuk. Nemzeti identitásukat, önálló entitásukat görög katolikus vallásuk, a korábbi irodalmi nyelvteremtő kísérletek kudarcai után egymáshoz közel álló nyelvjárásaik, gazdag és színes szellemi és tárgyi néprajzuk, valamint a sok évszázados magyar-ruszin együttélésből fakadó történelmi tudatuk határozza meg.

A munka tárgya és célja

A kárpáti ruszinoknak sohasem volt önálló államuk. A XI. századtól 1914-ig a Kárpátoktól délre elterülő régió – Kárpátalja és az eperjesi körzet – a Magyar Királyság része volt. A Kárpátoktól északra fekvő lemke terület a XIV. század derekáig megosztott a galíciai fejedelemség és a lengyel királyság között. Az 1340-es évektől 1772-ig teljes egészében Lengyelországhoz került, majd 1772-től 1918-ig az Osztrák-Magyar Monarchia része volt. 1918 végén a ruszin területet több ország között osztották fel. A Párizs-környéki békeszerződések értelmében a történelmi Magyarország kompakt ruszin népességű területei részben Csehszlovákiához, részben Romániához kerültek. Az eperjesi körzet és Kárpátalja Csehszlovákia része lett, a fennmaradó rész, a Tiszától délre fekvő mintegy húsz falu kivételével Romániához került. A lemke körzetet Lengyelországhoz csatolták. A Magyar Királyság korábbi délvidékén fekvő néhány ruszin települése Jugoszlávia része lett. Az első világháborút lezáró szerződések eredményeként a történelmi Magyarország ruszinlakta területei közigazgatásilag, politikailag, kulturálisan, s bizonyos értelemben nyelvileg is két részre oszlottak. Bereg, Ugocsa, részben Ung és Máramaros megyék ruszin népessége a bizonyos autonómiával bíró Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz, Ruszinszko) keretein belül élt, mely területet 1945-ben az Ukrán SzSzK-hoz csatolták. Ung vármegyének az Ung folyótól nyugatra eső területei, továbbá Zemplén, Sáros és Szepes megyék északi részein élő ruszinok Szlovákiához kerültek. Ezzel a volt magyarországi ruszinok nyelvi, kulturális és politikai fejlődése lényegében kettévált. A Szlovákiához csatolt területeken a szlovák hivatalos (közigazgatási, iskolai, művelődési) szervek tudatos és módszeres denacionalizáló politikát folytattak, aminek következtében a ruszinok száma jelentősen csökkent.

A ruszinok által lakott területeken csak az őszirózsás forradalom után alakultak meg az öngazgatás szervei. A Habsburg Birodalom összeomlása után létrejött első magyar kormány 1918 végén Ruszka Krajna néven létrehozott egy autonóm régiót. Ugyanebben az időben a lemke ruszinok önálló köztársaságot kiáltottak ki, amely 1920 elejéig állt fenn. 1918 november 9-én Ungváron jött létre az a 35 tagú Magyar – Rutén Néptanács, amely a területi integritás elvét vallotta. November 21-én csatlakozott hozzájuk a máramarosi rutén ráda, majd december 5-én 22 Ugocsa vármegyei község. A Károlyi-kormány 1918 december 15-én közzétette a Magyarországon élő ruszin nemzet autonómiájáról szóló néptörvényt, mely a közigazgatásban, a közoktatásban, a közművelődésben, a vallásgyakorlatban és a nyelv használatában önrendelkezési jogot adott a ruszinoknak.

Az orosz összeomlást és a bolsevik rendszer bevezetését követően a szövetségesekkel és többek között a rövid ideig fennálló Ukrán Köztársasággal folytatott konzultációk után kezdte meg fegyveres és politikai harcát Prága Kárpátalja (Ruszinföld) meghódításáért. 1919 decemberében a Saint germain-i szerződés Ruszinföldet Csehszlovákiához csatolta s kimondta, hogy ezen a területen a ruszinok számára széles körű autonómiát kell kiépíteni. A csehszlovák kormány létrehozta a Kárpátaljai Rusz elnevezésű tartományt, amely 1919-től 1938-ig működött saját ruszin kormányzójával és korlátozott autonómiával. Mind a szlovák közigazgatás alatt élők, mind pedig a lengyelországi ruszinok szerettek volna a Kárpátaljai Ruszhoz tartozni, de ez irányú próbálkozásaiknak mind a csehszlovák, mind a lengyel kormány útját állta. Csak néhány héttel az első bécsi döntés előtt, 1938 őszén alakulhatott meg Podkarpatszka Rusz autonóm kormánya, amely a döntően magyarlakta területek Magyarországhoz való visszacsatolása után Ungvárról Husztra helyezte át székhelyét. Amikor a bécsi döntést követően Kárpátalja visszatért Magyarországhoz, a ruszinlakta területeken nem állították vissza a vármegyerendszert, hanem Kárpátalja néven, külön kormányzati egységet hoztak létre. Hivatalos nyelvei a ruszin és a magyar voltak. A Magyarországhoz visszakerült Kárpátalján az akkori miniszterelnök, Teleki Pál egy kárpátaljai területi autonómia kialakításával türelmesebb nemzetiségpolitikai gyakorlatot kívánt bevezetni. Telekit erre kötelezte tudósi és politikusi felfogása, valamint az, hogy a még be nem teljesedett területi igények (Erdély, Vajdaság) előtt a magyar kormány vonzó nemzetiségpolitikai modellt kívánt felmutatni. Teleki Pál ezért jogtudósok és politikusok bevonásával kidolgoztatta a széleskörű területi, közigazgatási és kulturális autonómia elvén alapuló Kárpátaljai Vajdaság tervezetét, amelyet 1940 nyarán terjesztett a Parlament elé, de a tervezetet a háborúba sodródó ország törvényhozása sohasem vitatta meg.

Újabb önkormányzati szakasz következett a második világháború végső hónapjaiban, amikor Kárpátalját 1944 októberétől 1945 végéig saját kormányzótanácsa irányította. A második világháború során ismét változtak a határok, de a harcok befejezése után nagyjából helyreállt a háborút megelőző helyzet. Kivételt jelentett a Kárpátaljai Rusz, melyet Szovjet-Ukrajna foglalt el, majd a Szovjetunió Kárpátontúli terület névre keresztelte és fennhatósága alá vonta. 1945 június 29-én Szovjetunió és Csehszlovákia Moszkvában szerződést írt alá, amelyben kimondják Kárpátaljának a Szovjetunióhoz való csatolását. Miután az egyesülés megtörtént, Kárpátalja elvesztette önkormányzati státusát, és 1946 elején Szovjet-Ukrajna egyszerű megyéjévé vált. A párt és az orosz, illetve ukrán sovinizmus minden olyan megnyilvánulást igyekezett megtiltani, amely a ruszinság, mint önálló etnikum sajátosságait mutatta volna fel. A különálló ruszin nemzeti azonosság gondolatát törvényen kívül helyezték, s csak az ukrán identitást ismerték el. Ez a helyzet egészen a kommunizmus és a szovjet uralom 1989–91-es bukásáig fennmaradt. A következő négy évtizedben a ruszinok, bármelyik európai országban éltek, mind a kommunista világon belülre kerültek, akár közvetlenül a Szovjetunió, akár valamelyik szomszédos ország lakosai voltak. A szomszédos

eperjesi körzetben 1945-ben a ruszinok létrehoztak egy Ukrán Nemzeti Tanácsot, amelytől azt remélték, hogy autonóm kormányzó testületként fog működni, de ezt megakadályozta a helyreállított Csehszlovákia kormánya, amely 1949-ben el is törölte a tanácsot.

Ruszin irodalmi nyelvteremtő kísérletek

Az 1989-es fordulat óta nemzeti újjászületés kezdődött mindazon országokban, ahol ruszinok élnek, és több kísérlet történt arra, hogy sztenderd ruszin irodalmi nyelvet hozzanak létre. A kommunizmus bukása után a Kárpátaljai Rusz (Kárpátalja) a független Ukrajna része lett; az eperjesi (prešovi) körzet a független Szlovákiáé; a lemke körzet Lengyelországon belül maradt; az a kis csoport, amely a volt Jugoszláviában élt, megoszlik az észak-szerbiai Vajdaság és a független Horvátország között. 1990–91-ben új kulturális szervezet alakult mindazon országokban, ahol ruszin kisebbség él. Ezen szervezetek célja, önálló nemzetiségként elismertetni a ruszinságot és kodifikálni a ruszin irodalmi nyelvet az iskolai oktatás nyelveként, valamint a sajtó, rádió, színház és más kulturális szervezetek és események számára. A ruszinok, noha egész történelmük során különböző államok fennhatósága alatt éltek, mindig igyekeztek legalább az önkormányzat minimumát elérni.

A ruszinok gazdasági-társadalmi helyzetének ismeretében, figyelembe véve az egyház viszontagságait is, nyilvánvaló, hogy jelentős kulturális élet, írásbeliség a kárpátaljai ruszinok körében a korai időszakban semmiképpen sem alakulhatott ki. A változást érdekes módon a protestantizmus elterjedése hozta meg. A ruszinok saját irodalmi hagyománya a XVII. századig nyúlik vissza. A XVII. században a kárpáti ruszinok könyveket kezdtek megjelentetni, melyek vagy a beszélt ruszin világi nyelven, vagy egyházi szláv nyelven íródtak. A XVII. században és a XVIII. század elején megjelent irodalmi művek alapján véve vallásos jellegű könyvek voltak. Valószínű, hogy a protestáns vallás hatása jelentős szerepet játszott a ruszin nyelv sorsának alakulásában, ennek eredménye az is, hogy a Bibliát lefordították a nép nyelvére. Az új vallás megszilárdítása érdekében, a Kárpátaljai Rusz első püspöke Josef de Camelius 1698-ban kiadott egy Katekizmust, egy évvel később gyermekeknek szóló ábécéskönyvét, melyek nyelve az egyszerű emberek számára is érthető volt. Már ebben a korai időszakban éles versengés folyt a kárpátaljai ruszin és az egyházi szláv között. A XVIII. század írásbeliségéről igen alapos képet festett Hodinka Antal és Bonkáló Sándor. A XIX. század elejétől figyelhető meg az a tendencia, hogy az egyházi szláv kárpátaljai változata kezd eltávolodni a helyi nyelvjárástól. A kétnyelvűség 1848-ig maradt fenn, bár gyakrabban írtak latinul, mint egyházi szláv nyelven. Az 1848-as forradalommal egyidőben Magyarországon kezdetét veszi a ruszin újjászületés. Ebben az időben jelennek meg nyomtatásban az első versek, és alakulnak meg az első kulturális szervezetek. A XIX. század közepén az egyházi írásbeliségben a népi és irodalmi elemek sajátos szintézise tapasztalható. Megjelenik ugyan a tiszta egyházi szláv nyelvet, illetve az

újonnan megjelenő orosz képviselő tendencia, a korszak legnagyobb teljesítménye azonban a Bacsinszky-kancellária tevékenységéhez kapcsolható. Itt alakult ki az a kárpátaljai műnyelv (szaknyelv), a *jazicsie*, amelyet az elkövetkező két-három nemzedék értelmisége használt. Maga a tiszta népnyelv csak egyes regionális központokban volt jelen. A ruszin folyóírási hivatali (kancelláriai) írásbeliség a nyomtatott könyvekben, kiadványokban is megjelent, így az Urbáriumokban, a II. József idejéből való Törvénykönyvben, illetve az 1801-es és 1803-as katekizmusokban is. A XIX. század első felének legnagyobb jelentőségű ruszin alkotója Duhnovics Alekszander, kinek sokoldalú munkássága a XIX. század közepétől veszi kezdetét. Munkássága elsősorban népe kulturális felemelkedését célozta meg. Az utókor elsősorban mint költőt ismeri, hiszen az ő nevéhez fűződik a ruszinok két, nemzeti himnuszaként is számon tartott verse. Mozgósító hatása igen jelentős, felkeltette az érdeklődést a ruszin értelmiségben saját népe és nyelve iránt. 1856-tól maga is oroszul kezdett írni, azonban orosz nyelven nem tudott maradandót alkotni. E korszak időszakos kiadványai kárpátaljai orosz nyelven láttak napvilágot.

Az első világháború és az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után, amikor Kárpátalja Csehszlovákia része lett, létrejönnek olyan társadalmi-politikai szervezetek, melyek célja a kulturális örökség megőrzése, terjesztése, propagálása. Ilyen csoportosulást alkottak a russzofilok, az ukrainofilok és a ruszinofilok. A russzofilok úgy vélték, hogy az orosz nyelvnek három főbb nyelvjárás csoportja van: az északkeleti (nagyorosz), déli (kisorosz) és a nyugati (fehérorosz). Ennek megfelelően a ruszin a kisoroszhoz tartozik, azaz az ukrán nyelvjárás csoporthoz. Az ukrainofilok úgy gondolták, hogy a ruszin szerves része az ukránnak, vagyis a ruszin nyelvjárások egyáltalán nem különböztek a szomszédos galíciai dialektusoktól. A ruszin nyelv csak szlovák és magyar hatásra elferdített dialektus. A ruszinofilok egy saját irodalmi nyelv megteremtése mellett léptek fel, melynek alapját néhány helyi nyelvjárás alkotja. Azon a véleményen voltak, hogy a ruszinok nem tartoznak sem az oroszokhoz, sem az ukránokhoz, valamint elegendő feltétellel rendelkeznek ahhoz, hogy önálló, saját irodalmi nyelvet hozzanak létre. Számukra a XVII. és XVIII. századbeli régi ruszin szövegek egy új keleti szláv irodalmi nyelv kialakulásának kezdetét jelentették. A ruszinofilok és ukrainofilok közötti különbség abban nyilvánult meg, hogy a ruszinofilok nem akarták elismerni azokat a nyelvjárásokat irodalmi nyelvük alapjaként, melyeket Galíciában beszéltek.

Az elmúlt másfél évszázad, s különösen az elmúlt ötven év azonban nem múlt el nyomtalanul a ruszin nép életében sem. Mivel a pánszláv propaganda miatt a reformkorban már-már megvalósult nemzetté válás folyamata megtört, az irodalmi nyelv kialakítása sem teljesebbé vált, s nem születtek meg a nemzeti kultúra alapkönyvei (szótárak, monográfiák, folklórgyűjtemények, stb.) sem. A nyelvi és politikai vitáktól függetlenül elsősorban a történelem és a helytörténet területén láttak napvilágot hasznos dolgozatok. A ruszin történelmi munkák értelemeszerűen a magyar történelmet is érintették, és ugyanez érvényesült

fordítva is. Ami ennek a zűrzavaros helyzetnek az alkotó kultúrára való hatását illeti, viszonylag sok olyan munka keletkezett, amely nyelvtől függetlenül a ruszin realitások megjelenítésére törekedett.

Német jövevényszavak a ruszin nyelvben – a disszertáció témája

A Magyar Királyságban egykor élt ruszinok ma hat államban élő utódainak nyelvét, és annak német eredetű elemeit eltérő intenzitással kutatták. A ruszin nyelvjárásokban is megtalálhatók a német jövevényszavak, amelyek vagy közvetlenül a németből vagy más nyelvek közvetítésével kerültek be. A német eredetű szavak beáramlása szorosan összefügg a helyi lakosságnak a német nyelvű lakosokkal fenntartott gazdasági, politikai és kulturális kapcsolataival, melyek jelentős részét az északkeleti-magyar nyelvjárásokban is használják. Az adaptáció folyamán a német szavak hangalakja valamennyire megváltozott, vagyis beilleszkedett a ruszin morfológiai rendszerbe.

A ruszin népnyelvű kiadványok gazdag forrásai a különböző szókészletteni kutatásoknak, illetve a német-szláv nyelvi kapcsolatok tanulmányozásának. Dolgozatomban többnyire ma is élő ruszin írók, költők és műfordítók versesköteteiben, elbeszélő műveiben, továbbá különböző szótárak szócikkeiben fellelhető germanizmusokat vizsgáltam meg.

Eszközök és módszerek

A dolgozat legfőbb bázisát a lexikai germanizmusok feldolgozása adja. Összesen 201 szócikkben főleg azokat a német jövevényszavakat közlöm, amelyek a leggyakrabban fordulnak elő a ruszinok körében, de számuk ennél jóval több. A szócikkek között közvetlen illetve közvetett úton átkerült jövevényszavak egyaránt megtalálhatók. A vizsgálat a ruszin népnyelvű kiadványokra, többnyire ma is élő ruszin írók, költők és műfordítók versesköteteire, elbeszélő művekre, továbbá különböző szótárakra terjed ki.

Munkám elején a német jövevényszavakat először cédulákra gyűjtöttem, majd folyamatosan hozzáírtam az illusztráló példamondatokat a különböző ruszin nyelvű forrásokból, majd az összegyűjtött német jövevényszavakat ábécé-sorrendben szócikkekbe szedtem. A lexikai germanizmusok különböző alakokban való előfordulása miatt a szócikkek elején néhány esetben többféle változatban is szerepeltettem a címszót. Ezután a példamondatok következnek, melyek nagy mennyisége miatt csak néhányat idéztem. A példamondatok után zárójelben csak abban az esetben írtam évszámot, ha egy szerzőnek több művét is felhasználtam. Egyes szócikkekben a példamondatok után a címszó néhány származékszavát (derivátumát) is feltüntettem. A hivatkozásoknál illetve a példamondatoknál igyekeztem a kronológiai sorrendet betartani.

A szócikkek három típusát különböztettem meg:

Az első típusnál a címszót a ruszin művekből vett illusztráló mondatok követik, ahol azt dőlt betűvel jelöltem. Ezután, ha voltak, feltüntettem néhány származékszót is, majd az adott címszó különböző nyelvi megfelelőit, ahol az megtalálható: először a ruszin nyelvi alakokat, majd néhány szláv nyelvi megfelelőjét, s végül ha megvan a magyarban is, a magyar irodalmi illetve nyelvjárási alako(ka)t. Végül a szócikket a címszóra vonatkozó etimológiai és szótörténeti magyarázatok, továbbá a megfelelő hazai illetve külföldi nyelvészeti munkákra való hivatkozások zárják.

A szócikkek második típusánál a címszót a német nyelvi alak követi, majd a magyar nyelvi jelentés. Ezután következnek a ruszin nyelvű példamondatok, majd a nyelvészeti hivatkozások.

A szócikkek harmadik típusát többnyire Bevka Emlékszótárában fellelhető germanizmusok alkotják, melyek példamondat nélküliek. Ennek az az oka, hogy az eddig általam feldolgozott ruszin nyelvű művek közül egyikben sem találtam ezekhez illusztráló mondatot. Viszont mivel ezek is határozottan német eredetű jövevényszavak, szerepeltetni kívántam a többi szócikk között.

A munka eredménye

A ruszinok nyelvi kérdése mindig szorosan összefonódott nemzeti identitásukkal. A ruszin nyelv(ek)et mind a kelet, mind a nyugat felől érkező hatások, ezen kívül számos, az óegyházi szláv liturgikus nyelvéből származó kifejezés különbözteti meg a többi keleti szláv nyelvtől. A ruszin évszázadokon keresztül csak dialektusokban létezett, irodalmi nyelv nem volt. A nyelvjárások effajta keveréke körül minden időben léteztek különféle kisebb, regionális irodalmi nyelvek, melyek hosszú időre visszanyúló tradícióval és nagy tekintéllyel is rendelkeztek. Mivel e nyelvjárásokon beszélők határterületen élnek, szókincsükre mindig erős hatással volt a lengyel, a szlovák és a magyar. Így például az Eperjes környéki ruszin lexika nagy része megegyezik a keleti szlovák dialektusok szókincsével; a lemko-ruszin a lengyel nyelvjárásokkal mutat hasonlóságot; a kárpátaljai ruszinban sok az ukrán dialektusokból átvett elem; a bács-szerémi ruszin a szerb és horvát nyelvjárásokhoz áll közel. Ezek az irodalmi nyelvek természetesen nagymértékben befolyásolták az idegen eredetű elemek meghonosodását, illetve beilleszkedését.

Dolgozatomnak legfőbb célja az volt, hogy bemutassam a ruszin népnyelvű művekben megtalálható leggyakoribb német jövevényszavakat. Munkám végén azt állapítottam meg, hogy germanizmusok mindegyik ruszin nyelvváltozatban jelen vannak, meglehetősen azonos arányban. Túlnyomó részük a szlovák és a magyar közvetítésével került be a ruszinok nyelvébe. A német jövevényszavak – többnyire eredeti jelentésüket megőrizve – képző nélküli alakban, vagy pedig honosító képzővel ellátva fordulnak elő a ruszinban, mely a ragozási paradigmába való beilleszkedésüket segíti elő.

Adaptációs képző nélkül átvett szókölcsonzések: pl. *аницуг / аницук, бурбіль / борбіль, бух(г)алтер, векер, татер, терок / тійрок, тешефт, келнер, крах, креденц, куншефт, лагер, ландшафт, лозунг, рапорт / репорт, ретімент, реклик / рехлик, рінгішпіль, цолишок, шнайдер*

Honosító képzővel ellátott német jövevényszavak; főnevek: *атака, бухгалтерія, вага, варта, ган(ок), ларма, муштра, рама, фара, фарба, шингла, штранг(а), штранація, штримфля / штрімфля*; az igék többnyire -овати adaptációs képzővel kerültek be: pl. *бештеловати, бигльовати / бігльовати, ма(р)шировати / ма(р)шировати, муштровати, пуцовати / пуцувати, райбовати, ратовати(ся), фалцовати, фалишовати, фарбовати, фасовати, фрыштиковати / фриштиковати, цурік(г)нути(ся), шрубовати, штурмовати, шацовати, шлайфовати, шпаціровати(ся), шпекуловати*; melléknevek: *файный / файний, фалошный / фалешный, фалишвий*; és határozószó a *шрийтом / шрегом*.

A legtöbb lexikai germanizmust a szlovákiai, kárpátaljai és a bács-szerémi ruszinban találtam (legalábbis azokban a művekben, melyeket feldolgoztam), kevesebbet a máramarosiban és a lemkó-ruszinban. A leggyakoribb közös német jövevényszavaknak számítanak: *борбіль/бурбіль, вагон, вага, вандровати, гандиль/гендель, татер, тешефт, твайт/твалт, трайцарь/трицярь, дах, куфер/куфир, лайбик, луфт, мвашингвер/машінгвер, мелдовати, плац, фарба, ферталь/фірталь, фест, фірганок/фірганг(а), флек, цолишок, шіф(а), штанга/штангя, штимпиль/штемпель, штримфля/штрімфлі, шустер, шацовати*.

A legtöbb forrás kárpátaljai és szlovákiai ruszin nyelven állt rendelkezésemre. Sajnos kevesebbet tudtam feldolgozni a lengyelországi, illetve a máramarosi ruszin nyelvváltozatban megírt művekből, ezt a hiányosságot a későbbiek folyamán pótolni szeretném. Úgy gondolom, így is számos példával tudtam alátámasztani azt a tényt, hogy lexikai germanizmusok nagy számban megtalálhatóak a ruszinok nyelvében, s a szókincsük jelentős részét teszik ki.

Mivel elsődleges céloom egy megbízható korpusz összeállítása volt, a dolgozatban a jövevényszavak fonetikai és morfológiai meghonosodásáról csak érintőlegesen történik utalás, de ennek pótlása a későbbiek folyamán terveim között szerepel. A ruszin nyelvű források kibővítése, illetve újabb lexikai germanizmusok feltárása, valamint azok további, részletesebb (szintaktikai, szemantikai) vizsgálata, tárgykör és szófajok szerinti csoportosítása egy következő nagyobb munka témája lehet, melyhez ezek a szócikkek jó alapot szolgáltathatnak.

A munkában felhasznált fontosabb szakirodalom

- S. Benedek András: *A gens fidelissima: a ruszinok*. Budapest, 2003.
- S. Benedek András: *A ruszinok korai történetéből*. In: Az „Ezeréves ruszin-magyar együttélés a történelem tükrében” c. konferencia szerkesztett előadásai, leadott tanulmányai. 2004. március 19–20. Budapest, 2005. 48–55.
- Bonkáló Sándor: *A rutének (ruszinok)*. Budapest, 1940.
- Csopey László: *Rutén-magyar szótár./Русько-мадярський словарь*. Budapest, 1883.
- Dulicsenko D. A.: *A ruszin nyelv*. Einführung in die Slavischen Sprachen. Darmstadt, 1998. 126–140.
- Futala Tibor: *A kárpátaljai és Eperjes környéki ruszinok irodalmi nyelvei a XIX. században*. In: Kisebbségkutatás 9. évf., 2000. 4. szám.
- Gerstner Károly: *A német vonatkozású elemek újabb etimológiai szótárainkban*. In: Nyelvtudományi Értekezések 145. Budapest, 1998.
- Hadrovics László: *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Budapest – Böhlau Verlag, Köln – Wien, 1985.
- Nyomárkay István: *Strane riječi u hrvatskosrpskom (srpskohrvatskom) jeziku*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.
- Pfliegl Franz: *Das Russinische* (Unter besonderer Berücksichtigung der Varietät in Transkarpatien Ukraine). Wien, 2002.
- Udvari István: *A ruszinok XVIII. századi historiográfiája*. In: Udvari István (szerk.): *Ruszinok a XVIII. században*. Nyíregyháza, 1994. 49–60.
- Udvari István: *Hajdani ruszin szórványok*. In: Udvari István (szerk.): *Ruszinok a XVIII. században*. Nyíregyháza, 1994. 95–97.
- Udvari István: *Egyházi-vallási viszonyok a ruszinok körében a XVIII. században*. In: Udvari István (szerk.): *Ruszinok a XVIII. században*. Nyíregyháza, 1994. 61–64.
- Udvari István: *A bácskai, szerémségi és szlavóniai ruszinok története*. In: Udvari István (szerk.): *Tallózások ukrán, ruszin és szlovák könyvek körében*. Nyíregyháza, 1995. 17–23.
- Udvari István: *A szlovákiai ruszinok történetének vázlatja*. In: Udvari István (szerk.): *Tallózások ukrán, ruszin és szlovák könyvek körében*. Nyíregyháza, 1995. 237–242.
- Udvari István: *A magyarországi ruszinokról és ukránokról*. In: Magyar Napló XIV. évf., 2002. 3. szám-március, 54–56.

Бевка Олекса: *Словник-пам'ятник. Діалектний словник села Поляни Мараморошського комітату.* (Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 15.) Ніредьгаза, 2004.

Бенедек Гергей: *Мадярьско.* In: Paul Robert Magocsi (red.): Русинський язык. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole, 2004. 263–275.

Горбач Олекса: *Лексика говірки бачвансько-срімських українців.* In: Науковий збірник музею української культури в Свиднику 3. Свидник, 1969. 320–324.

Керча Игорь: *Русинско-русский словарь I–II. // Словник русинсько-руський I–II.* ПолиПринт, Ужгород, 2007.

Магочій Павел Роберт: *Наша отцюзнина. Історія карпатських русинів.* (куртый напис діла русинських неділных шкўл) Выдавателство В. Падяка, Ужгород, 2005.

Слимак Василь: *Германізми в словниковому складі лемківського українського діалекту околиці Бардієва.* In: Науковий збірник музею української культури в Свиднику 11. Свидник – Пряшів, 1983. 603–609.

Сопка Дюра: *Варваризми німецького походження у нашим языку.* In: Творчосц II/2. Нови Сад, 1976. 25–32.

Фонтанський Генрик: *Лемковина.* In: Paul Robert Magocsi (red.): Русинський язык. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole, 2004. 210–262.

Юлиян Рамач: *Войводина.* In: Paul Robert Magocsi (red.): Русинський язык. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole, 2004. 277–304.

Ябур Василь – Плішкова Анна: *Пряшівска Русь.* In: Paul Robert Magocsi (red.): Русинський язык. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole, 2004. 147–209.

Ябур Василь – Плішкова Анна – Копорова Кветослава: *Русинська лексика на основі змін у правилах русинського языка.* (Правописний і граматичний словник). Русин і Народны новинки, Пряшів, 2007.

A szerző a témával kapcsolatos fontosabb publikációi

Duchnovics Alekszander műveinek lexikai germanizmusai. In: Magyar tudományosság – Európai dimenziók. Nyíregyházi Főiskola, Doktorandusz füzetek 4. Nyíregyháza, 2004. 109–119.

Az ukrán-magyar szótár lexikai germanizmusairól. In: Cs. Jónás Erzsébet és Székely Gábor (szerk.): *Nyelvek és nyelvoktatás Európa és a Kárpát-medence régióiban.* A XIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Pécs-Nyíregyháza, 2005. 307–313.

Lexikai germanizmusok a máramarosi ruszin nyelvjárásokban. In: Mártonfi Attila-Papp Kornélia-Slíz Mariann (szerk.): 101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére. Argumentum Kiadó, Budapest, 2006. 419–424.

Немецкие языковые элементы в романе Василия Петрова «Русины». In: Zoltán András (szerk.): *Studia Russica XIX.* Budapest, 2001. 6–12.

Лексические германизмы в карпаторусинском литературном языке (На основе произведений И. Петровця и И. Керчи). In: Zoltán András – Jászay László (szerk.): *Studia Russica XX.* Budapest, 2003. 17–23.

О лексических германизмах в Украинско-венгерском словаре Иштвана Удвари. In: Cs. Jónás Erzsébet (szerk.): *Русская, украинская и русинская лексикология и лексикография. Сборник статей памяти профессора Иштвана Удвари.* // Orosz, ukrán és ruszin lexikológia és lexikográfia. Tanulmánykötet Udvari István professzor emlékére. Krúdy Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2006. 25–34.

Данные к истории русинского языка. In: Cs. Jónás Erzsébet (szerk.): „Между языками и культурами.” Юбилейный сборник статей в честь Виктора Александровича Федосова // „Nyelvek és kultúrák között”. Jubileumi tanulmánykötet Viktor Alekszandrovics Fedosov tiszteletére. Krúdy Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2007. 33–39.

Лексичні германізми у Словарі русинського языка Юрія Чорія. In: *Мовознавство – книга 5: Збірник наукових статей. Матеріали VI Міжнародного конгресу українців.* Київ – Донецьк, 2007. 373–382.

Лексичні германізми у марамороських русинських говорах (за діалектним словником Олекси Бевки). *Die Ukrainer (Ruthenen, Russinen) in Österreich-Ungarn und ihr Sprach- und Kulturleben im Blickfeld von Wien und Budapest.* Michael Moser – András Zoltán (Hrsg.). Wien – Budapest, 2008. 187–195.